

درس ۲ روش پژوهش در تاریخ؛ بررسی و سنجش اعتبار شواهد و مدارک

مهم‌ترین هدف از طراحی و تنظیم این درس، آشنایی شما دانش‌آموزان با شیوه‌های سنجش اعتبار شواهد و مدارک تاریخی است. مهم‌ترین رسالت مورخان، تلاش برای فهم دقیق رویدادهای گذشته است. انتظار می‌رود پس از پایان این درس بتوانید با اصول مقدماتی روش‌های اعتبارسنجی منابع و اخبار تاریخی آشنا شوید و فعالیت‌های مربوط به آن را انجام دهید.

فعالیت ۱

فکر کنیم و پاسخ دهیم

در درس اول آموختید که کارآگاه برای روشن شدن ابعاد جرم، نیازمند شواهد و مدارک است. به نظر شما آیا کارآگاه بعد از یافتن مدارک و اسناد، آنها را به یکباره تأیید می‌کند یا آنها را با دقت، آزمایش و بررسی می‌کند؟ مثلاً برخی از مدارک را به آزمایشگاه می‌فرستد، یا اثر انگشت را بررسی می‌کند و ده‌ها اقدام دیگر...
— به نظر شما این اقدامات تا چه میزان ضروری و مهم است؟ بحث کنید.

در گذشته، مورخان برای تشخیص و تعیین اصالت اخبار و اسناد (شواهد و مدارک) یک رویداد تاریخی، روش‌ها و فنونی را به کار می‌گرفتند. برخی از این روش‌ها حتی تا به امروز نیز معتبرند. با ابداع روش‌های جدید علمی در سده‌های اخیر، مورخان نیز روش‌ها و ابزارهای جدیدی را برای تشخیص و تعیین اصالت و اعتبار اخبار و منابع تاریخی به خدمت گرفتند. در این درس، با توجه به اهمیت این بخش از کار مورخان، به برخی از این روش‌ها و معیارها می‌پردازیم.

فعالیت ۲

تأمل و تبیین کنیم

فرض کنید خبری را در رسانه‌ای و یا از زبان برخی افراد می‌شنوید یا می‌خوانید. این خبر ممکن است یک مسئله اقتصادی، فرهنگی و یا موضوع دیگری باشد. آیا به محض شنیدن یا خواندن خبر، آن را می‌پذیرید و یا در پذیرفتن آن درنگ می‌کنید؟ چه کارهایی برای تشخیص درستی و نادرستی این خبر انجام می‌دهید؟ آنها را فهرست کنید.

۱- معیارهای سنجش اعتبار یک خبر تاریخی چیست؟

۲- اعتبار سنجی یک خبر در دو مرحله انجام می شود آنها را بنویسید؟ سنجش اعتبار و نقد راوی - سنجش و

اعتبار و نقد و بررسی گزارش ها و منابع تاریخی

معیارهای سنجش اعتبار خبر تاریخی

۱) مورخان وقتی با گزارش تاریخی روبه‌رو می‌شوند، آن را اعتبارسنجی می‌کنند و به اصطلاح به نقد آن می‌پردازند. نقد یک خبر تاریخی که در حقیقت همان اعتبارسنجی و بررسی اصالت خبر است، در دو مرحله انجام می‌شود:

الف) سنجش اعتبار و نقد راوی

۱ پرسش) در این مرحله، پژوهشگران و مورخان، موضوعاتی نظیر ویژگی‌های هویتی روایت‌کننده خبر، محل تولد و زندگی، گرایش فکری، مذهبی و سیاسی و جایگاه علمی او را بررسی می‌کنند. همچنین پژوهشگران سعی می‌کنند که علائق و انگیزه‌های راوی را در بیان خبر، بررسی و اندیشه و مقصود او را فهم و کشف کنند.

یکی از کارهای مورخان در نقد روایت‌کننده، تعیین فاصله زمانی و مکانی بین راوی و خبر است تا معلوم شود، روایت‌کننده خود مستقیماً شاهد وقوع رویدادی بوده و یا خبر آن را از دیگران نقل کرده است. ارزش و اعتبار خبری که راوی آن، خود، به‌طور

مستقیم شاهد رویداد بوده به مراتب از خبری که روایت‌کننده آن

را از دیگران نقل کرده بیشتر است. **پرسش ۱**

در گذشته، مورخانی مانند مسعودی، برای بررسی درستی و یا نادرستی برخی از اخبار و گزارش‌های تاریخی به مسافرت می‌رفتند و مکان رویدادها را از نزدیک بررسی می‌کردند.

فعالیت ۳

بررسی شواهد و مدارک

این متن از کتاب مروج الذهب و معادن الجواهر اثر علی بن حسین مسعودی، مورخ بزرگ قرن چهارم است. آن را بخوانید و به سؤالات زیر پاسخ دهید.

«خاطر ما به سفر و بادیه پیمایی، به دریا و خشکی مشغول بود که بدایع ملل را به مشاهده دریایم و ویژگی‌های سرزمین را از طریق مشاهده و رؤیت توانستیم بینیم. چنان که دیار سند و زنگ و ... چین و ... را درنوردیدیم و شرق و غرب را پیمودیم. گاهی به اقصای خراسان و زمانی در قلب ارمنستان و آذربایجان و آران و ... بودیم. روزگاری به عراق و زمانی به شام بودیم که سیر من در آفاق و سرزمین‌ها چون سیر خورشید در مراحل اشراق بود.»

در جای دیگر می‌نویسد: «و آن که در وطن خویش بماند و به اطلاعاتی که از سرزمین خود گرفته قناعت کند با کسی که عمر خود را به جهانگردی و سفر گذرانیده و دقایق و نفایس اخبار را از دست اول گرفته، برابر نتواند بود» (مروج الذهب، ج ۱، ص ۲-۴).

۱- با تأمل در متن بگویید به نظر شما مشاهده مستقیم سرزمین‌ها و دریافت اخبار از سرچشمه‌های اصلی آن، در تاریخ نگاری چه اهمیتی دارد؟

۲- درباره مضمون بند دوم با هم گفت و گو کنید و دلایل خود را در تأیید یا رد نظر نویسنده متن بیان نمایید.

۳- یکی از مهم ترین معیارهای سنجش درستی یا نادرستی یک گزارش تاریخی چیست؟

۴- مقایسه و تطبیق اخبار با سایر منابع و شواهد چگونه انجام می پذیرد؟

است. در گذشته نیز بسیاری از مورخان به این اصل اعتقاد داشتند و برای سنجش اخبار از معیار عقل بهره می بردند. برای مثال، یعقوبی، مقدسی، ابن مسکویه، بیهقی و ابن اسفندیار، عدم مطابقت یک روایت تاریخی با عقل را، دلیلی بر بطلان و نادرستی آن می دانستند. (۳)

ب) سنجش اعتبار و نقد و بررسی گزارش ها و منابع تاریخی

۱- مطابقت با عقل

یکی از مهم ترین و مؤثرترین معیارهای سنجش درستی یا نادرستی یک گزارش تاریخی (بررسی مطابقت و یا عدم مطابقت آن با عقل

فعالیت ۴

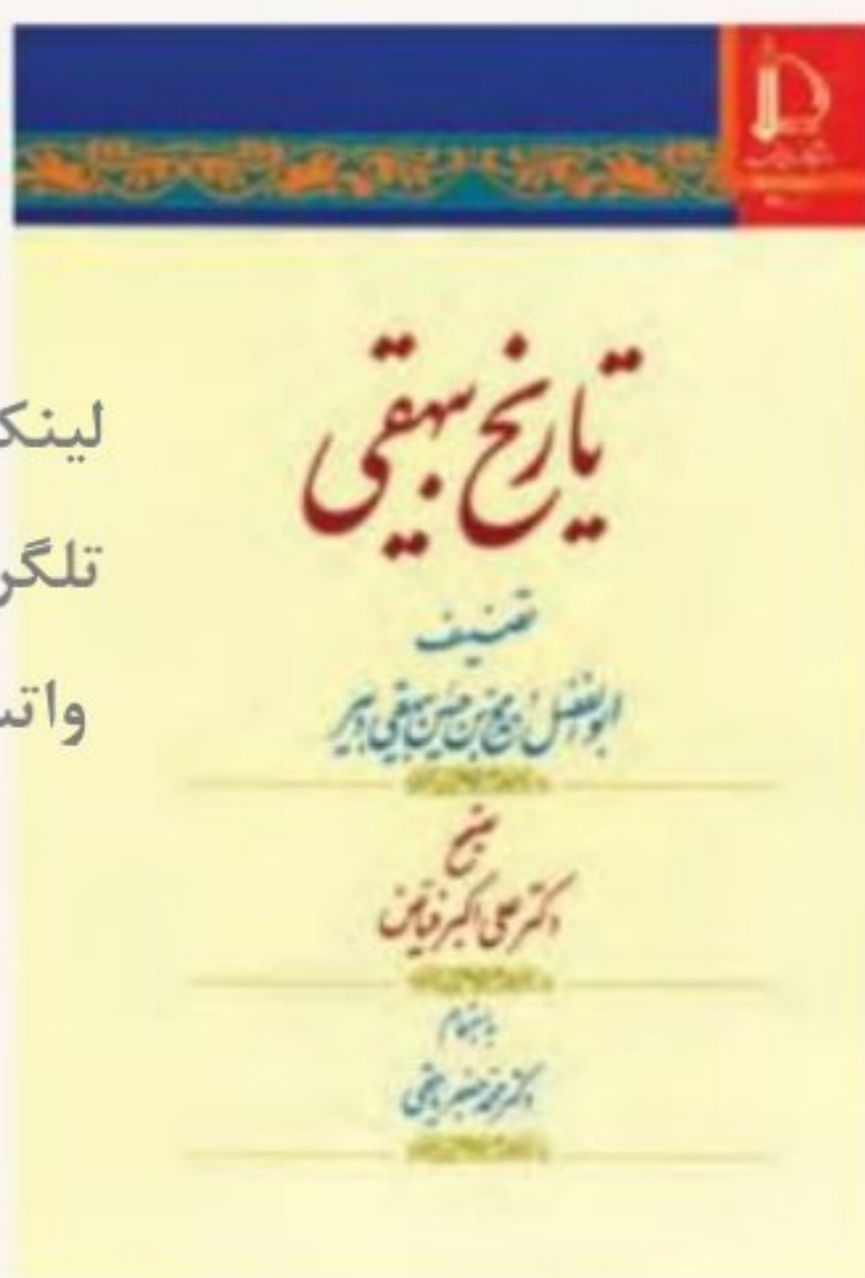
بررسی شواهد و مدارک

متن زیر از تاریخ بیهقی است. آن را بخوانید و به پرسش های زیر پاسخ دهید.

«و اخبار گذشته را در دو قسم گویند که آن را سه دیگر نشناسند: یا از کسی بیاید شنید و یا از کتابی بیاید خواند و شرط آن است که گوینده باید که ثقه و راستگوی باشد و نیز «خرد» گواهی دهد که آن خبر درست است... و کتاب همچنان است که هر چه خوانده آید از اخبار که خرد آن را رد نکند شنونده آن را باور دارد و خردمندان آن را بشنوند و فراستانند... و آن کسان که سخن راست خواهند تا باور دارند ایشان را از دانایان شمردند و سخت اندک است عدد ایشان، و ایشان نیکو فراستانند و سخن زشت را بیندازند...» (بیهقی، تاریخ بیهقی، ص ۶۳۷-۶۳۸).

۱- به نظر شما از نظر بیهقی، عقل چه نقشی در تشخیص اصالت و اعتبار یک خبر دارد؟

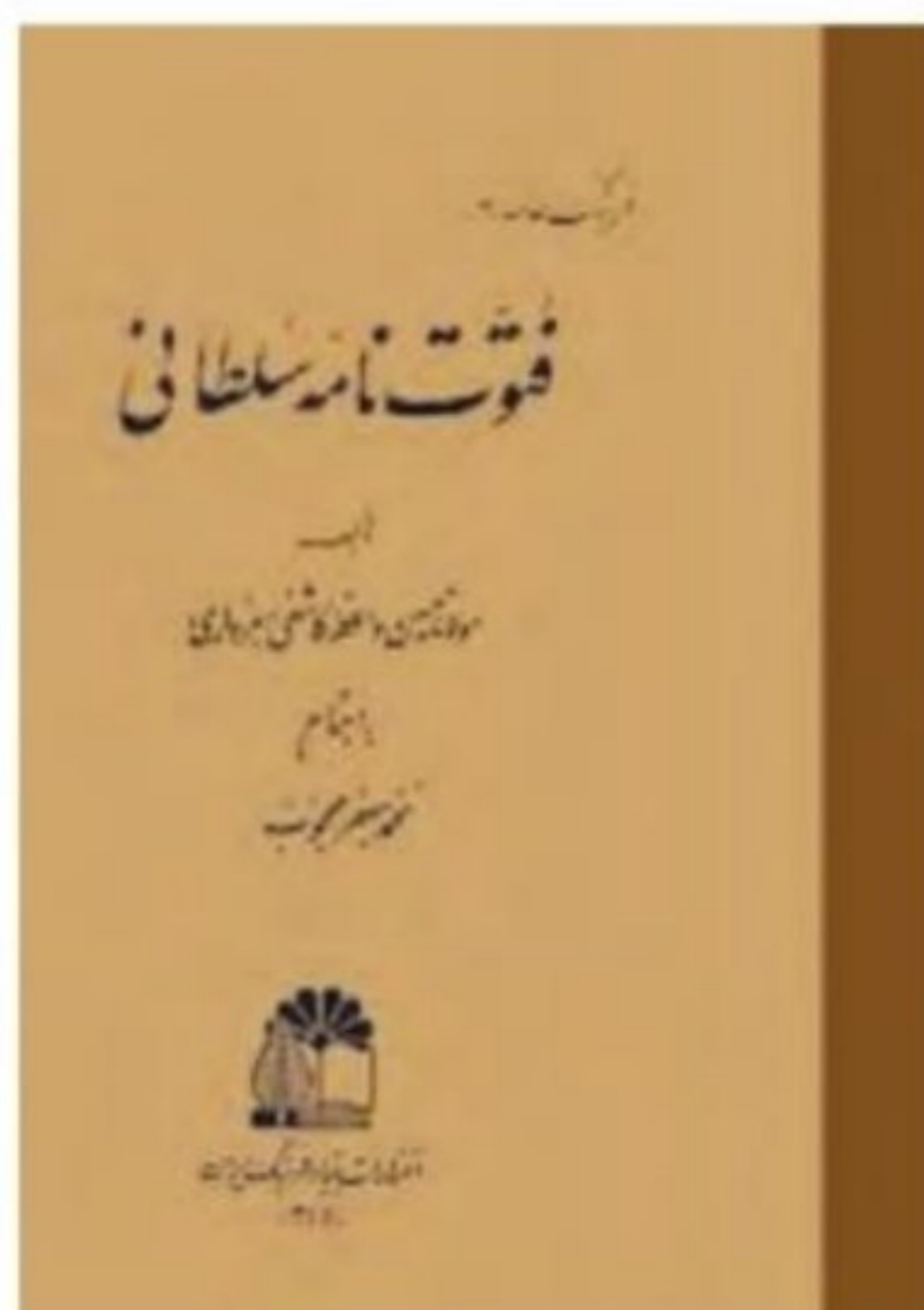
۲- بیهقی درباره نقش خردمندان در تأیید و رد اخبار چه دیدگاهی دارد؟

۱- بپذیرند

۲- مقایسه و تطبیق با سایر منابع و شواهد

۴) مقایسه و مطابقت یک خبر و منبع تاریخی با سایر منابع نظیر اطلاعات مندرج در سایر کتاب های تاریخی و یا نوشته های دیگر مانند نسب نامه ها، سفرنامه ها، دیوان های اشعار، متون اخلاقی، فتوت نامه ها، سیاست نامه ها و امثال آن، روشی سودمند برای تعیین اعتبار اخبار و اسناد است. (۴)

- ۵- نتایج تحقیقات علمی باستان شناسی چه کمکی به مورخان می کند؟
 ۶- علوم تجربی چه دستاوردی برای تعیین اصالت رویدادهای تاریخی دارد؟

۳- مطابقت با نتایج تحقیقات باستان شناسی

در سال های اخیر دانش باستان شناسی با بهره گیری از ابزارها و روش های مدرن، پیشرفت زیادی کرده است (نتایج تحقیقات آن علم، معیاری مناسب برای سنجش اعتبار اخبار تاریخی محسوب می شود). نتایج تحقیقات علمی باستان شناسان روی محوطه ها، بناها و آثار گوناگون تاریخی، به مورخان کمک می کند که اخبار و مندرجات کتاب های تاریخی را به دقت ارزیابی کنند. (۵)

بقایای شیر قلعه شه میرزاد - استان سمنان

۴- سنجش گزارش ها بر اساس زمان و مکان

زمان و مکان دو رکن مهم یک رویداد تاریخی اند. خبر و روایتی که فاقد زمان و مکان دقیق و مشخص باشد از اصالت و اعتبار کافی برخوردار نیست.

۵- اعتبار سنجی با تکیه بر دستاوردهای علوم تجربی

(۶) امروزه پیشرفت علوم تجربی، به ویژه علومی مانند شیمی، زیست شناسی، فیزیک و پزشکی و ابداع روش ها و ابزارهای مدرن، نقش بسزایی در تعیین اصالت و اعتبار اسناد و اخبار تاریخی ایفا می کنند. همخوانی یا ناهمخوانی یافته های این دانش ها با داده های تاریخی روش مفیدی برای تعیین اصالت و اعتبار گزارش های تاریخی است و اعتبار آنها را مورد تردید قرار می دهد. (۶)

عبدالحسین زرین کوب

تاریخ در ترازو

لینک دریافت فایل کامل در تلگرام @s-m73javad
 واتساپ 09013874879

۷- دستاوردهای علوم انسانی برای تایین اصالت منابع تاریخی چیست؟

۸- روشهای مختلف تاریخ نگاری را ذکر کنید؟ تاریخ نگاری روایی - تاریخ نگاری ترکیبی - تاریخ نگاری تحلیلی

۹- تاریخ نگاری روایی چیست؟

۱۰- مهم ترین ویژگی تاریخ نگار روایی چیست؟

۱۱- تاریخ نگاری روایی در آغاز به چه منظوری ایجاد شد؟

و برخی رشته‌های دیگر، دستاوردهای ارزشمندی را پیش روی مورخان قرار می‌دهند. این اطلاعات مورخان را در تعیین اصالت اخبار و منابع تاریخی یاری می‌دهند. امروزه بهره‌برداری از

۶- اعتبارسنجی به کمک دستاوردهای سایر علوم انسانی

۷) پژوهش‌ها و داده‌های سایر علوم، نظیر جامعه‌شناسی، اقتصاد،

جامعه‌شناسی تاریخی، جغرافیای تاریخی، اسطوره‌شناسی،

زبان‌شناسی، خط‌شناسی، نسخه‌شناسی، نشانه‌شناسی، مردم‌شناسی

۱۲- از پیشگامان تاریخ نگاری روایی محمد بن جریر طبری میباشد درباره او شرحی بنویسید؟

۱۳- نظر مورخان درباره تاریخ نگاری روایی چیست؟

فعالیت ۵

۱۴- درباره تاریخ نگاری ترکیبی شرحی بنویسید؟

بحث و گفت‌وگو

۱- به نظر شما کدام یک از معیارها و ملاک‌های سنجش اخبار و اسناد تاریخی، کارایی بیشتری دارد؟ چه دلیلی برای اثبات سخن خود دارید؟

۲- مهم ترین نتایج اعتبار سنجی منابع تاریخی چیست؟ بحث و استدلال کنید.

۱۳) شاید یکی از معایب این سبک تاریخ نگاری این باشد که نویسندگان، هیچ نقد و نظری درباره درستی و نادرستی خبر ارائه نمی‌دهند. اما برخی آن را امتیازی بزرگ می‌دانند؛ زیرا مورخان بعدی با مجموعه‌ای از اخبار گوناگون درباره یک موضوع روبه‌رو می‌شوند و با به دست آوردن مدارک و اسناد کافی، درباره اصل خبر قضاوت می‌کنند. (۱۳)

۲- تاریخ نگاری ترکیبی

۱۴) مورخ در این روش به جای ذکر همه روایات درباره یک موضوع، با مطالعه و مطابقت دادن همه روایت‌ها، یک گزارش از مجموع آنها تنظیم می‌کند. مورخ در این روش ناچار به گزینش و انتخاب است و امکان دارد برخی از جنبه‌های خبر از چشم او دور بماند. این نوع تاریخ نویسی از اواخر قرن سوم هجری متداول شد. (۴ پرسش) از مشهورترین چهره‌های این سبک از تاریخ نویسی می‌توان به بلاذری (قرن سوم هجری) صاحب کتاب فتوح البلدان و دینوری (متوفای ۲۹۰ ق) نویسنده کتاب اخبار الطوال اشاره کرد. (۴ پرسش)

۷) انواع روش‌های تاریخ نگاری

مورخان تاکنون تقسیم‌بندی‌های مختلفی از روش‌های تاریخ نگاری ارائه کرده‌اند. در اینجا یکی از این تقسیم‌بندی‌های رایج در گذشته بررسی می‌شود.

۱- تاریخ نگاری روایی

۹) مورخ در تاریخ نگاری روایی، روایت‌های مختلف و متعدد درباره موضوع واحد را با آوردن اسناد، ذکر می‌کند. (مهم ترین ویژگی این نوع تاریخ نگاری در این بود که تاریخ نگاران، بدون هیچ گونه دخل و تصرفی در روایت‌ها، عیناً آنها را ذکر می‌کردند.) تاریخ نگاری روایی در آغاز برای ثبت و ضبط سخنان و سیره پیامبر و صحابه ایشان به کار گرفته می‌شد، ولی بعد از آن برای ثبت وقایع دوران‌های بعدی نیز استفاده شد. از مشهورترین چهره‌های تاریخ نگاری روایی، مورخ و مفسر مشهور، محمد بن جریر طبری است. (۱۲) او برای تألیف کتاب خود اخبار فراوانی را جمع‌آوری کرد و در این راه راه فراوانی برد. او سعی داشت تعیین درستی یا نادرستی مطالب را به خواننده

۱۵- درباره تاریخ نگاری تحلیلی شرحی بنویسید؟

۱۶- در دوره اسلامی مورخان نوشته های خود را بر چه اساسی تنظیم می کردند؟

۱۷- منظور از نوشته های که به روش سال شماری نوشته شده اند چیست؟

۱۸- منظور از نوشته های که به روش موضوعی نوشته شده اند چیست؟

۳- تاریخ نگاری تحلیلی

۱۵) مورخ در این روش، با بررسی موشکافانه تمام اخبار و روایت های مربوط به یک رویداد و نقد آنها، علل، آثار و پیامدهای آن واقعه را تحلیل و تفسیر می کند (از برجسته ترین آثار که به این شیوه اشاره کرد). ۴ پرسش ۱۵

فعالیت ۶

- ۱- به سه گروه تقسیم شوید و هر یک در مورد یکی از روش های تاریخ نگاری بحث و بررسی کنید؛ مثلاً کسانی که در گروه تاریخ نگاری روایی هستند درباره امتیازات این روش دلایلی را فهرست کنند.
- ۲- شما با مطالعه این سه روش تاریخ نگاری، کدام یک را ترجیح می دهید؟ درباره دیدگاه و نظر خود چه استدلالی دارید؟

۱۶) مورخان در دوران اسلامی، گزارش ها و نوشته های خود را به دو روش سال شماری و موضوعی تنظیم و ارائه می کردند. ۱۶

۱۷) در روش سال شماری، حوادث به ترتیب زمان وقوع نوشته می شوند. ۱۷

مثلاً طبری در ذیل حوادث سال ۶۱ ق، وقایع محرم و عاشورا را گزارش می کند. ۱۸

۱۸) در روش موضوعی، یک موضوع خاص محور تاریخ نگاری قرار می گیرد. آن موضوع خاص می تواند یک شهر، جنگ ها یا طبقاتی از مردم مثل شعرا یا اطبنا باشد. یکی از نمونه های تاریخ نگاری بر اساس روش موضوع محور، کتاب مروج الذهب و معادن الجواهر، نوشته علی بن حسین مسعودی است. ۱۸

فعالیت ۷

بحث و گفت و گو

از نظر شما روش سال شماری و روش موضوع محور، چه امتیازاتی بر یکدیگر دارند؟ بحث و گفت و گو کنید.

پرسش های نمونه

- ۱) سنجش اعتبار و نقد راوی چرا و چگونه صورت می گیرد؟
- ۲) سه مورد از معیارهای سنجش اعتبار منابع تاریخی را توضیح دهید.
- ۳) روش تاریخ نگاری روایی و ترکیبی را مقایسه کنید.
- ۴) مهم ترین نمایندگان تاریخ نگاری تحلیلی و ترکیبی را نام ببرید.